

SVENSKA
FORNMINNESFÖRENINGENS
TIDSKRIFT.

TOLFTE BANDET.

3:e häftet.

INNEHÅLL:

	Sid.
ARNE, TURE J:SON, Ett urnegraffält i Västergötland. Med 23 fig. och 1 tab.	233.
MONTELIUS, OSCAR, Östergötland under hednatiden. 2. Med 146 fig.	249.
NORDLANDER, JOHAN, Namnen Vi, Vibol och Vibro i Gestrikland	314.
AMBROSIANI, SUNE, Harkalaset. En kvarlefva af en hednisk kultfest	319.
SJÖBERG, NILS, Några ord om bilderna på Torslundaplåtarna. Med 7 fig.	323.
HAMMARSTEDT, E., Professor Schücks Studier i religionshistoria. (H. Schück, Studier i nordisk litteratur- och religionshistoria, sedda från etnologisk synpunkt). . .	326.
STJERNA, KNUT, Svear och Götar under folkvandringstiden. Med 1 fig.	339.
JANSE, OTTO, Ett bidrag till de cornerade granitkyrkorpas åldersbestämmelse. Med 5 fig.	361.

Harkalaset.

En kvarleva af en hednisk kultfest.

Af

Sune Ambrosiani.

I likhet med hvad som äger rum i närheten af andra stora städer har i och omkring Stockholm funnits förutsättningar för odlandet af tobaksplantan, en kulturväxt, hvilken annars ej i öfre Sverige lämpat sig för odling i större skala. Denna växt kräver en lång och omsorgsfull vård, innan den är färdig att afleveras till fabrikena, och yrket har så småningom fått en rikt utvecklad fackterminologi.

På hösten, när plantorna fått sin djupt mörkgröna färg, äro de färdiga att skördas, d. v. s. bladen afplockas, »brytas», läggas i små högar på åkrarna för att vissna och införas efter någon dag i ladorna, där de »trädas» på käppar och upphängas. Denna skörd börjar med augusti och fortgår till slutet af september, ofta i större odlingar forcerad, om månaden visar sig rik på frostnätter. Årets stora dag, som högtidlighålles, är emellertid hvarken den dag, då allt arbetet i ladorna med bladens upphängning är slut, hvarefter de flesta tillfälligt anställda arbetare entledigas, eller när skörden är torr, så att den kan tagas ned och »buntas», utan den dag, då den sista plantan på åkern brytes. Då går den fest af stapeln, som såväl norr som söder om Stockholm kallas för harkalaset.

Den omständigheten, att festen sker just den dag, den sista plantan inhöstas, ger omedelbart anledning att sammanställa harkalaset med andra hos germanska folk förekommande kultfester vid det tillfälle, då den sista kärften intages från åkern; eller rät-

tare: harkalaset, som tillhör en sen, till landet i början af 1700-talet invandrad odling, kan knappast betraktas som något annat än en fest, som öfverflyttats till tobaksodlingen från skördefester på den ort, där denna odling kom att drifvas. Sedan ha tillfälliga faktorer medverkat till att festen bibehållits inom denna odling, under det att den dött ut inom andra, som varit underkastade större förändringar. En annan möjlighet får kanske också tagas med i räkningen, nämligen att med själfva tobaksodlingen detta bruk följde med från det land, hvarifrån den nya växten hit infördes.

I uppsatsen »Om fastlagsriset och andra lifstänglar och gudasjön» i Nordisk Tidskrift 1902 har Edv. Hammarstedt erinrat om att en vanlig åsikt bland europeiska folk varit, att i åkerfältet dvaldes en gudomlighet. Då man skördade fältets gröda, flydde eller sammandrog sig detta gudomsväsen successivt, tills det slutligen fanns inneslutet i de sädesstånd, som skulle bilda den sista kärfven. Att afmeja denna rest blef således höjden af brottslighet mot åkerfältets gud. Mångenstädes bemöttes ock därför den som fick på sin lott att skära denna sista kvarstående säd mer eller mindre som en missdådare. Den därpå bildade kärfven behandlades åter såsom vore den i besittning af särdeles framstående egenskaper. Ursprungligen utgjordes julkärfven af denna. Därur tog den svenske bonden några ax och fäste dem i stugans tak, för att de skulle utgöra stugan skyddande idoler.

Ej alltid lät dock växtlighetsgudomligheten infånga sig i sista kärfven. Stundom tog han gestalt af något djur och flydde. Det gällde då att infånga dessa för att få guden i sin makt. Ofta nog ansågs underdjuret för en hare, och uttrycket »fånga haren» blef därför flerstädes, särskildt i Sverige, liktydigt med att skörda den sista kärfven. Ett minne af detta ligger sannolikt i det namn, *harkalaset*, som den fest bär, för hvilken här nedan skall lämnas en redogörelse. Mångenstädes ansågs åter det gudomliga djuret vara en bock eller get eller tupp, och ceremonien kräfd då ofta, att särskildt detta sistnämnda djur afsiktligt på förhand inneslöts inom säden, där det skulle anträffas. Det dödades under iakttagande af vissa ceremoniella regler och uppåts därefter stundom vid en sakramentartad måltid.

Att mycket af denna kultfest bibehållit sig inom tobaksodlingen, är påfallande. Harkalaset, som visserligen icke längre är en fullt lifskraftig sedvänja, eftersom de gamla tobakslanden

förvandlats till stadskvarter, men som dock långt ifrån är utdöd, frans naturligtvis utan att de deltagande ha någon tanke på betydelsen af de former, som iakttagas.

Det gick till på följande vis. Den sista plantan, som skördades för året, harplantan, fick gifvetvis ej se ut hur som helst. Fler-talet plantor hade redan — långt innan skörden börjat — toppats för att bladen hos dem skulle utveckla sig desto rikare. Den sista plantan borde däremot vara ett ståtligt obrutet exemplar med egen rik blomsterkvast. Om någon sådan ej fanns på det ställe, där den sista brytningen skedde, måste man skaffa dit en sådan. På en annan del af fältet sparades därför ett rikt utveckladt exemplar, och när sista brytningsdagen kom, doldes detta ibland de sista ännu stående växterna.

Det gick med en viss fart att få ned de sista tobaksplantorna och den dolda harplantan hälsades med jubel. I olikhet mot de andra afbladades ej denna. Den omhändertogs och fördes till blomsterträdgården. Trots frostens härjningar bland de ömtåligare blomsterväxterna fanns en eller annan motståndskraftig färgrik höstblomma vanligen kvar, som kunde användas att smycka harplantan med. Var det stor brist på blommor, så kunde i nödfall de röda morötterna eller andra rotfrukter få göra tjänst.

Sedan harplantan sålunda blifvit vederbörligen prydd, tog någon, vanligen arbetsförmannen, och gömde densamma. Som gårdens mer afskilda krokor voro de flesta välbekanta, var rundfärden, hvilken hvad de unga beträffar gick i samlad trupp och i rask fart, till dessa snart gjord, och fyndet af plantan gjordes under glädjetjut. Den återfördes högtidligen till samlingsplatsen, vanligen gårdsplanen, under öppen himmel, då ingen annan lokal var tillräcklig att rymma deltagarna. Dessa voro nämligen ej blott de fast anställda arbetarna med deras familjer, utan också den stora skaran af tillfälligt lejda, som på större ställen under skördetiden kunde uppgå till framemot 40 människor. Som plantan skulle ha en förnämlig plats, hängdes den snart nog upp i kökstaket.

Förplägningen, hvars riklighet i någon mån var beroende på om året varit godt eller dåligt, afäts vid långa bord och bestod af smörgåsar med brännvin och öl, kaffe med dopp och punsch. För några årtionden tillbaka trakterades dessutom med kalops (sammankokt kött och potatis) och sötgröt (af hvetemjöl, kokt på mjölk, med smör och socker) med mjölk åt dem som ville ha sådant. Sedan

man grundligen låtit sig väl smaka, tackades husbonden. Vanligen fingo han, familjens medlemmar och en och annan till, sina tre något omilda, ofta riskabla hissningar under hurrarop eller något liknande.

Efter måltiden, som börjat tämligen sent, var det så långt fram på året redan mörkt. Man tände ljus och lyktor. Kunde man ej dansa, där man var, uppsöktes logen, och i sällskap med så mycket som fanns kvar särskildt i dryckesväg vandrade man dit för att trots den långa arbetsdagen glädja sig med hvarandra långt in på småtimmarna vid fiolens, eller på sista tiden, vid handklaverets toner.
